

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน ผู้วิจัย ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบคิด เพื่อช่วยให้สามารถวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนได้อย่างชัดเจนและครอบคลุม ภายใต้นี้อาจได้เนื้อหาดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. แนวคิดเรื่อง กลุ่ม/องค์กรชุมชน
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นหัวใจหลักของพัฒนาชุมชน การดำเนินกิจกรรมใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ชุมชนควรที่จะมีส่วนร่วมในการรับรู้และการตัดสินใจเป็นของตนเอง

เปาโล แฟร์ และ จูเลียส เนียเรเร (อ้างใน สุนทร สุนันทชัย, 2524 หน้า 31) ได้ให้ความเห็นว่า มนุษย์ทุกคนเสมอกันในศักดิ์ศรี คุณค่า และศักยภาพ ซึ่งสามารถเป็นประโยชน์แก่สังคมได้ มนุษย์ย่อมสามารถเลือกทางเดินที่เขาเห็นว่ายุติธรรม โดยไม่จำเป็นต้องฟังคำสั่งหรือคำชี้นำอย่างมงาย

ซูเกียติ ถิสุวรรณ (2534, หน้า 77) กล่าวว่า ความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญา ตระหนักรู้ และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขาเอง นอกจากนั้นแล้วการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแปลกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่างๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, หน้า 4) ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ไขปัญหานานาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับความเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของ

ผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับความจริงที่ว่า มนุษย์นั้น สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง

เสนห์ จามริก (อ้างใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 3) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้น คือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับ ให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ การควบคุม การระดมทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่าง สมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเชื่อมั่น เพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

อุ้นตา นพคุณ (2528, หน้า 103-105) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับรูปธรรม หมายถึง การที่ชาวบ้านได้ให้แรงงาน เวลา วัสดุ ในการพัฒนาชุมชน ส่วนความหมายในระดับนามธรรมนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการชี้นำตนเอง มโนภาพแห่งตน ความอิสระในการกำหนดชีวิตแห่งตน ความรู้สึกผูกพัน และความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม

ม.ร.ว.อศิน ระพีพัฒน์ (2527, หน้า 320) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่ทำทุกอย่าง ไม่ใช่หน่วยงานภายนอกกำหนดไปแล้วให้ประชาชนมาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่จะคิดขึ้นมาเอง

โอชา จันทรสว่าง (อ้างใน โอวาท สุพรรณรักษ์, 2532) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละคนเรียนรู้จากกิจกรรมที่ปฏิบัติ การที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อตนเอง ที่อยู่อาศัย งาน อาชีพ กลุ่มและสังคม ทำให้มีโอกาสเรียนรู้จากกิจกรรมที่ปฏิบัติเป็นการเพิ่มความสามารถ และความชำนาญชำนาญให้มากขึ้น

รูคอล์ฟ สตาเฟนฮาเกน (อ้างใน ปรัชญา เวสารัชช, 2528, หน้า 3) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ในแง่ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ว่าเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยกลุ่มสังคมที่มีฐานะต่ำสามารถแสดงความต้องการ หรือเสนอข้อเรียกร้องเพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่มเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง

อนันต์ คาโกลม และคณะ (อ้างใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 20) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ความร่วมมือในด้านการวางแผนงาน การดำเนินงานร่วมกันของเกษตรกรในโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทแนวใหม่ โดยเฉพาะโครงการ

สถาบันเกษตรกร ซึ่งการมีส่วนร่วมในโครงการดังกล่าวนี้หมายถึง การที่เกษตรกรหรือสมาชิกกลุ่มได้มีการร่วมประชุมวางแผนการรวมกันซื้อรวมกันขาย การรวมกันรับความรู้ การรวมกันขาดทุน และการรวมกันพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น

จากการประชุมเรื่อง การมีส่วนร่วม : นโยบายและกลวิธี ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็นตัวของตัวเอง (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 2)

ปรัชญา เวสารัชช์ (2528, หน้า 3 - 4) ได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมประเด็น ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมการสร้างโอกาส ที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสังคม ได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่การมีอิทธิพล ต่อกระบวนการพัฒนาและเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

2. การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้าเกี่ยวข้องโดยสมัครใจ และเป็นประชาธิปไตยในกรณีต่อไปนี้

- 2.1 การเอื้อให้เกิดความพยายามพัฒนา

- 2.2 การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

- 2.3 การตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย กำหนดนโยบาย การวางแผน และการดำเนินโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจไม่ว่าระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติ จะช่วยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับผลประโยชน์ที่ได้

4. ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจผิดแผกแตกต่างกันไป ตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบาย และโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชากร การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

เดวิส ดี คีธ (อ้างในประสพสุข ดีอินทร์, 2531) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ การเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้อง ดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจให้กระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น และทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

อาร์ณพันธ์ จันทร์สว่าง (2522, หน้า 19) ได้อธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้ว่า การมีส่วนร่วม เป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการ และทิศทางของการเปลี่ยนแปลง และความเห็นพ้องต้องกันนั้น จะต้องมีความพ้องจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการนั้นๆ เหตุผลเบื้องต้นของการที่คนเราสามารถรวมกันได้ ควรจะต้องมีความตระหนักว่า ปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยหรือทำในนามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์กร ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้

รุสโซ (อ้างใน ชินชัย ชีเจริญ, 2528, หน้า 20) กล่าวถึงหลักการมีส่วนร่วม 2 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ ข้อสำคัญคือจะต้องไม่มีใครเป็นนายใคร หรือเป็นนายแห่งชีวิตใคร
2. กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค และสามารถพึ่งตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดการตระหนัก รับรู้ในความสำคัญของการมีส่วนร่วมของตนเอง

กระบวนการของการมีส่วนร่วม

แมกซ์ โลว์เดอร์มิลต์ และ ดับบลิว โรเบิร์ต โลโทส (อ้างใน โอวาท สุทธนารักษ์, 2531, หน้า 24) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 7 ขั้นตอน คือ

1. การสำรวจขั้นต้น
2. การศึกษาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
3. การแสวงหาแนวทางแก้ไข
4. การกำหนดแนวทางแก้ปัญหา
5. การปฏิบัติโครงการ
6. การประเมินผลโครงการ
7. การพิจารณาบทวนโครงการหรือดำเนินการโครงการให้บรรลุผล

โคเฮน และ อัสฮอฟ (อ้างใน โอวาท สุทธนารักษ์, 2531, หน้า 24) ได้เสนอองค์ประกอบการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม อาจเป็นไปในรูปของการเข้าร่วม โดยการสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร การร่วมมือ และทั้งการเข้าร่วมแรงร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ทางด้านส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน เป็นการเข้าร่วมในการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด

ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์ (2527, หน้า 101) และ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526, หน้า 148 - 150) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527, หน้า 6 - 7) กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหา สร้างรูปแบบ วิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดปัญหา และความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนา ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถ
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ลักษณะการมีส่วนร่วม

ที่ประชุม The Ad Hoc Group of Experts (อ้างใน บังอร อุทธิภักดี, 2528, หน้า 16 - 18) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้น 3 สถานะ คือ

1. การมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ เกิดขึ้นเองโดยมิได้มีการแทรกแซงเป็นลักษณะการร่วมซึ่งผู้ร่วมเต็มใจ เกิดจากระดับฐานล่างมิได้มีการสนับสนุนจากภายนอก
2. การมีส่วนร่วมโดยการชักจูง มีการสนับสนุนให้อาฉติและเห็นชอบเป็นทางการ
3. การมีส่วนร่วมโดยถูกบังคับ มีลักษณะขู่เข็ญให้เข้าร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการรับรู้ ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น
2. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุ
3. มีส่วนร่วมในการวางแผนแก้ไขปัญหา
4. มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม
5. มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
6. มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน
7. มีส่วนร่วมในการรับผลกระทบ ตลอดจนปรับเปลี่ยนกิจกรรมเพื่อความเหมาะสมกับสถานการณ์

สำหรับในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุ
2. มีส่วนร่วมในการวางแผนแก้ไขปัญหา และหาแนวทางการป้องกัน
3. มีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมที่ชุมชนกำหนดขึ้น
4. มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
5. มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

แนวคิดเรื่องกลุ่ม/องค์กรประชาชน

มนุษย์ทุกคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ย่อมต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เริ่มตั้งแต่กลุ่มครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อน กลุ่มกิจกรรม หรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

อินวาน เซวิก (อ้างในนภาพร มุลมั่ง, 2539, หน้า 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กลุ่มคือหน่วยที่ประกอบด้วยบุคคล 2 คน หรือตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มาติดต่อกันเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง และการติดต่อนั้นเต็มไปด้วยความหมายหรือมีความสำคัญ มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อจุดมุ่งหมายสำหรับการกระทำเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

ซึ่งสอดคล้องกับ อารณพันธ์ จันทรัสว่าง (2525, หน้า 24) ที่ได้ให้ความหมายของกลุ่มว่า กลุ่มจะต้องประกอบด้วยสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มารวมกันมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก มีจุดมุ่งหมายและการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีพฤติกรรมตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิก

บรอดเบค (อ้างใน กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน, 2529, หน้า 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กลุ่มคือ การรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกันนั้นมีลักษณะที่แน่นอน กล่าวคือ สามารถสังเกตเห็นได้และชนิดของความเกี่ยวข้องกัน จะขึ้นอยู่กับหรือจะชี้ให้เห็นถึงชนิดของกลุ่มว่าจะเป็นครอบครัว ผู้ฟัง กรรมการ สหภาพแรงงาน หรือ ฝูงชน เป็นต้น

แคทเทลล์ (อ้างใน กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน, อ้างแล้ว, หน้า 15 - 16) ได้ให้ทัศนะเชิงจิตวิทยาสังคมเกี่ยวกับกลุ่มว่า กลุ่มเป็นที่รวมของบุคคลซึ่งการรวมกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งถ้าไม่มีการรวมกลุ่มกันบุคคลเหล่านี้จะไม่สามารถไปถึงรางวัลหรือผลประโยชน์นั้นๆ ได้ และกลุ่มที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ กลุ่มนั้นก็ยากที่จะดำรงความเป็นกลุ่มไว้ได้

ส่วนสาเหตุที่มนุษย์จะต้องรวมกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นพวกนั้น ก็เพราะว่ามนุษย์มีความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด และความต้องการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตัวเองก็ไม่สามารถจะบำบัดเองได้หมด จึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน ดังนั้นพอจะสรุปได้ว่ามนุษย์ต้องมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม คือ

1. เพื่อให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ช่วยตนเองไม่ได้เป็นระยะเวลานาน ถ้าต้องอยู่โดดเดี่ยว ก็อาจจะตายได้

2. เพื่อความปลอดภัย มนุษย์ทุกคนต้องการความปลอดภัย หรือมีชีวิตอยู่อย่างปราศจากการถูกขู่เข็ญ ถูกบังคับ ความปลอดภัยจะแสวงหาได้ก็จากกลุ่มมนุษย์ด้วยกัน เช่น ความปลอดภัยทางร่างกาย มีอาหารกินมีที่อยู่อาศัย มีความปลอดภัย จะแสวงหาได้ก็จากกลุ่มมนุษย์ด้วยกัน มีคนรักเอาใจใส่ เป็นต้น

3. เพื่อต้องการมิตรภาพ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์ต้องการมีเพื่อน ต้องการพบปะสังสรรค์ ไม่ต้องการอยู่โดดเดี่ยว เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงต้องอยู่กันเป็นกลุ่ม

4. เพื่อต้องการความรัก มนุษย์ทุกคนต้องการที่จะรักใคร่รักใคร่กันเป็นอย่างน้อย และต้องการให้คนอื่นรักตน จะอยู่โดยปราศจากความรักไม่ได้ อาจต้องเจตนาตายไปก็ได้

ลักษณะการรวมกลุ่มของมนุษย์

บันทร อ่อนคำ (อ้างใน ผ่องผิว หิรัญรังสิต, 2539 หน้า 13 - 19) ได้กล่าวถึง มิติในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มไว้ 6 ด้านด้วยกัน คือ

1. มิติทางด้านธรรมชาติของกลุ่ม กลุ่มเกิดขึ้นจากความจำเป็นเนื่องจากการพิจารณาในมิติของมนุษย์ ทั้งทางชีวภาพและทางสังคม ธรรมชาติของมนุษย์ทางชีวภาพนั้นถือได้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่อ่อนแอไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้ มนุษย์ในวัยเด็กจะต้องพึ่งพาอาศัยครอบครัวในการเลี้ยงดู ทางด้านสังคม มนุษย์ถือได้ว่าเป็นสัตว์สังคม ไม่สามารถอยู่ได้โดยลำพัง ต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งอาจจะเป็นเครือญาติหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับความจำเป็นทางด้านสังคม หรือเศรษฐกิจ เป็นต้น

2. มิติทางด้านองค์ประกอบของกลุ่ม ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ กลุ่มต้องประกอบด้วยสมาชิก 2 คนขึ้นไป มีความต้องการหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีกติกาของกลุ่ม และต้องมีหัวหน้าหรือผู้นำ นอกจากนี้กลุ่มต้องมีองค์ประกอบเสริมคือ ทรัพยากร/ทุน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน

3. มิติทางด้านหน้าที่ของกลุ่ม และประเภทของวัตถุประสงค์ของกลุ่ม หน้าที่ของกลุ่มคือ กลุ่มต้องตอบสนองให้แก่สมาชิก การตอบสนองพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ซึ่งในอดีตส่วนใหญ่การรวมกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มเพื่อตอบสนองทางด้านสังคมและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มากกว่าการตอบสนองทางด้านเศรษฐกิจ ในระยะต่อมาการพัฒนาการของกลุ่ม ได้รับอิทธิพลจากพลภายนอกหมู่บ้าน คือจากส่วนราชการ และภาคธุรกิจ

4. มิติทางด้านเวลาที่สำคัญได้แก่

- การรวมกลุ่มชั่วคราว เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เมื่อปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไข กลุ่มก็จะสลายหรือยุบไปในที่สุด
- การรวมกลุ่มตามฤดูกาล เกิดขึ้นบางฤดูกาลเพื่อแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการจัดงานประเพณี
- การรวมกลุ่มอย่างถาวร มีจุดมุ่งหมายระยะยาว เช่น สถาบันครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มศาสนา การรวมกลุ่มลักษณะนี้ดำรงไว้ซึ่งการเป็นสังคม ความสัมพันธ์ของชาวบ้าน ครอบครัวในชุมชน

5. มิติทางด้านประเภท/ขนาด ทุกๆ สังคม หรือชุมชนจะประกอบไปด้วยกลุ่มต่างๆ มากมาย ตั้งแต่กลุ่มระดับครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มย่อยต่างๆ จนถึงกลุ่มที่เป็นสถาบันของหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน การพิจารณาประเภทของกลุ่ม โดยใช้ขนาดของสมาชิกเป็นเกณฑ์ จะทำให้ค้นพบว่าในหมู่บ้านมีกลุ่มอะไรบ้าง ตลอดจนความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ เป็นอย่างไร

6. มิติของกลุ่ม ในความหมายที่เป็นวิธีการหรือเป็นเป้าหมายอีกมิติหนึ่ง ในการทำความเข้าใจกลุ่ม/องค์กร คือมิติทางด้านกลุ่มโดยความหมายที่เป็นมรรคหรือเน้นเป้าหมาย กลุ่มบางกลุ่มเป็นการรวมตัว เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิก มีระบบการจัดการของกลุ่ม

ลักษณะของกลุ่มตามความสัมพันธ์ของบุคคลภายในกลุ่ม สามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะคือ

1. กลุ่มที่เป็นทางการ (Formal group) จะเป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างแน่นอน มีชื่อกลุ่มที่แน่นอน มีวิธีการจัดการ มีผู้รับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เฉพาะตนไม่เหมือนกัน มีวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีกฎข้อบังคับที่แน่นอน
2. กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal group) อาจจะมีชื่อของตนเองแต่จะไม่มีเจ้าหน้าที่ดำเนินงานตายตัว สมาชิกกลุ่มแต่ละคนไม่ทราบว่าตนมีหน้าที่อย่างไรบ้าง บุคคลจะมาอยู่รวมกันโดยความสมัครใจ สมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันดี และเต็มใจช่วยเหลือกันและกันอย่างใกล้ชิด (ประคิษฐ์ มัชฌิมา, 2523, หน้า 31)

ลักษณะของกลุ่มที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่นับว่ามีอิทธิพลสำคัญ เช่น กลุ่มชนิดปฐมภูมิ สมาชิกภายในกลุ่มมีแนวโน้มที่จะมีการร่วมมือกันมากกว่ากลุ่มชนิดทุติยภูมิ เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มปฐมภูมิมีความสนิทสนมกลมเกลียว ใกล้ชิดกันมากกว่ากลุ่มทุติยภูมิ

ลักษณะของกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี จะประกอบด้วยคุณลักษณะ ดังต่อไปนี้ (อุดมตำอังกฤ, 2524, หน้า 173 - 175)

1. มีความเข้าใจอันดีต่อสมาชิกของกลุ่ม เข้าใจทั้งในธรรมชาติเฉพาะตัวและพื้นฐานของจิตใจ ซึ่งพร้อมที่จะให้อภัยเสมอ
2. มีการยอมรับกัน โดยยอมรับความคิดเห็นของสมาชิกแต่ละคนว่ามีค่าควรแก่การรับฟัง ยอมรับในเหตุผล และข้อโต้แย้งที่แตกต่างออกไป ไม่ยึดมั่นอยู่แต่ความคิดของตนฝ่ายเดียว
3. มีการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่ม มีความเข้าใจกันดี พร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือกันด้วยความเต็มใจ จากใจจริง
4. มีความไวต่อการรับรู้ลึกซึ้งของกันและกัน รับรู้ และสัมผัสความรู้สึกต่างๆ ของกันและกัน ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง และสอดคล้องตามสถานการณ์
5. มีความเชื่อมั่นและศรัทธากัน มีความมั่นใจและเชื่อใจในความสามารถของกันและกัน ไม่หวั่นไหวแม้เมื่อได้ยินคำกล่าวขวญสมาชิกคนใดในกลุ่ม จากคนอื่น ใช้เหตุผลและความเข้าใจเป็นพื้นฐานในการพิจารณาปัญหาต่างๆ
6. ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ถึงแม้จะสนิทสนมและเข้าใจกันดีมากน้อยเพียงใดก็ตาม เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้อื่นก็ให้เกียรติและยกย่องสรรเสริญกันตามฐานะที่เป็นอยู่ไม่ควรแสดงพฤติกรรมข่มขู่ หรือพฤติกรรมที่หักล้างกัน (อุดม ตำอังกฤ, อ้างแล้ว, หน้า 173 - 175)

ปัจจัยที่มีผลต่อการรวมกลุ่ม

ชาร์ทไรจน์ และเซนเดอร์ (อ้างใน กรมการพัฒนชุมชน, 2529, หน้า 14) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่บุคคลจัดตั้งและเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่มว่ามีสาเหตุหรือปัจจัยที่ดึงดูดให้เข้าร่วมกลุ่ม 2 ประเภทหลักดังนี้ คือ

1. ตัวกลุ่มเป็นความต้องการของบุคคล คือ บุคคลที่มีความพอใจในการจัดกลุ่มเพื่อสนองความต้องการตนเอง เช่น การรวมกลุ่มเป็นสมาชิกกองทุนสุขาภิบาล เพราะต้องจัดทำส้ม โอ่งน้ำ ถึงเก็บน้ำฝนและอื่นๆ เหมือนๆ กัน สรุปแล้ว คือ บุคคลซึ่งเข้าร่วมในกลุ่มประเภทนี้เพราะมีความสนใจในกิจกรรมหรือโครงการขององค์การหรือกลุ่มนั้นๆ
2. การเข้าร่วมกลุ่มจะเป็นวิธีสนองความต้องการมากกว่าอยู่นอกกลุ่ม หมายถึงบุคคลเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายประการต่างๆ ซึ่งถ้าอยู่นอกกลุ่มจะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ เช่น การที่นักศึกษาหญิงเข้าร่วมเป็นสมาชิกสมาคมสตรีในมหาวิทยาลัย เป็นต้น ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับการศึกษาของ Rose (1952)

ซึ่งพบว่าสมาชิกของสหกรณ์เพราะต้องการร่วมกันเพื่อให้ได้ค่าแรงงานสูงขึ้น และแสวงหาความมั่นคงในงานที่กระทำอยู่นั่นเอง

กิบสัน, อินวาน เซวิก และคอนเนลี (1962, หน้า 183 - 184) ได้กล่าวถึงกลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการนั้น ได้ถูกจัดตั้งขึ้นจากหลายสาเหตุด้วยกัน และมีสาเหตุบางประการที่สำคัญ ๆ พอจะหยิบยกขึ้นมากล่าวในที่นี้ได้ ดังนี้

1. จัดตั้งเพื่อสนองความต้องการและความพึงพอใจของมนุษย์ ซึ่งแยกออกไปเป็น

1.1 ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย

1.2 ความต้องการทางด้านสังคม

1.3 ความต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ

2. จัดตั้งขึ้นตามลักษณะความคล้ายคลึงกัน และสิ่งดึงดูด หมายถึง กลุ่มมักจะถูกจัดตั้งขึ้นจากการที่บุคคลได้มีการปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งการปฏิสัมพันธ์กันดังกล่าวมักจะแยกประเภทกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นในลักษณะดังกล่าวเป็น 2 รูปแบบ คือ

2.1 จัดตั้งตามลักษณะความคล้ายคลึงกัน หมายถึง กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นตามคุณลักษณะทางกายภาพของบุคคลที่มีความเหมือน หรือคล้ายกัน เช่น สมาคมชาวจีน หรือสมาคมคนพิการ กลุ่มชาวพุทธ เป็นต้น

2.2 จัดตั้งตามสิ่งดึงดูด หมายถึง กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นในลักษณะนี้เพราะเกิดสิ่งดึงดูดให้บุคคลรวมกลุ่มกัน เพราะมีทัศนคติหรือแรงงูงใจในบางสิ่งบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน หรือเหมือนกันนั่นเอง เช่น กลุ่มผู้นิยมวัตถุโบราณ หรือชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรม เป็นต้น

3. การจัดตั้งกลุ่มเพราะเหตุผลในเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การจัดตั้งกลุ่มขึ้นในกรณีนี้ เพราะบุคคลมีความเชื่อว่า ถ้าหากรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้วจะได้รับประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากงานที่กระทำอยู่ เช่น นายจ้างจะรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มนายจ้าง เพื่อที่จะร่วมกันกำหนดค่าตอบแทนแก่คนงานของพวกเขา เพื่อให้อัตราค่าตอบแทนหรือค่าจ้างแรงงานอยู่ในอัตราเดียวกัน หรือในทางตรงกันข้าม คนงานหรือลูกจ้างมีการรวมกลุ่มกันเพื่อลดการเอารัดเอาเปรียบของกลุ่มนายจ้างหรือกลุ่มผลประโยชน์ และเรียกร้องค่าจ้างแรงงาน เช่น สมาพันธ์กรรมกร เป็นต้น

นอกจากปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนแล้ว ยังมีปัจจัยที่ทำให้การรวมกลุ่มประสบความสำเร็จ คือ

1. กลุ่มจะต้องมีความคิดริเริ่ม ความต้องการ ความสนใจร่วมกันอย่างจริงจังของสมาชิกกลุ่ม และมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน

2. สมาชิกกลุ่มมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และไว้วางใจกัน

3. ผู้นำกลุ่มมีความสามารถในการบริหารงาน เป็นนักประสานงานที่ดี มีหลัก

จิตวิทยาสูง ทำให้สมาชิกเกิดศรัทธา

4. ความสามัคคีของสมาชิกกลุ่ม โดยเฉพาะสมาชิกกลุ่มและผู้นำกลุ่ม ต่างต้องมีความสมานฉันท์กัน

5. กลุ่มจะต้องมีการติดต่อและถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้บุคคลได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มด้วยความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมได้ต่อเนื่องตลอดไป (มนตรี กระพุ่มมัลย์, 2533, หน้า 28-29)

กรณีการรวมกลุ่มของชาวบ้านบ้านจอมคีรี เพื่อต้องการให้สมาชิกของกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมที่เป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน เช่น การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์หรือการถ่ายทอดความรู้ การรวมกลุ่มบริหารจัดการกองทุนเกลือเสริมไอโอดีน และอื่น ๆ

องค์กรชุมชน

แนวคิดการพัฒนาชนบทแนวใหม่ เน้นการพัฒนาคนโดยยึดหลักการสำคัญ คือ การให้ชาวชนบทได้มีส่วนแก้ไขปัญหของตนเองโดยตนเอง รู้จักวิเคราะห์ถึงสภาวะการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น เมื่อคนเกิดสำนึก และมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลง กระบวนการพัฒนาท้องถิ่นก็จะเกิดจากความสมัครใจของคนในชุมชนเองที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา เพื่อแสดงถึงนัยของการช่วยเหลือตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด แนวทางที่จะทำให้เกิดพลังของชุมชนในการพัฒนา ต้องตระหนักถึงความจำเป็นต่อการกระจายอำนาจการตัดสินใจลงสู่ระดับล่าง และผลักดันให้เกิดองค์กรประชาชนในระดับท้องถิ่น

องค์กรชุมชนในระดับท้องถิ่นถูกยกขึ้นเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาจากทุกหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจและองค์กรชุมชนด้วยกันเอง โดยมีแนวความคิดว่า ถ้าสามารถพัฒนาให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งและมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ผลการพัฒนาจะก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

องค์กรชาวบ้าน หมายถึง การรวมตัวของคนในชุมชนหลาย ๆ คน ในรูปของกลุ่มตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป ซึ่งมีวัตถุประสงค์และประโยชน์ร่วมกัน มีความภักดี และสำนึกถึงความ

เป็นสมาชิกกลุ่มร่วมกัน มีการรวมตัวจัดรูปเป็นองค์กร มีกฎเกณฑ์ มีการประชุมและ ปฏิสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ สมาชิกแต่ละคนก็จะได้รับความพึงพอใจบางประการจากการเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับคนอื่นๆ ใน การพัฒนาชุมชนของตนเอง (สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535, หน้า 14)

องค์กรชาวบ้าน มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกัน คือ การมีพัฒนาต่อโลก สังคม และชุมชนร่วมกันมี ความเข้าใจตรงกันว่า คนในสังคมอยู่ในส่วนใดของความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่างๆ อุดมการณ์ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะชี้แนะทิศทางของการรวมกลุ่มเอาไว้ ถ้าสามารถกำหนด เป้าหมายระยะยาวหรือวิสัยทัศน์ได้ ยิ่งทำให้องค์กรชาวบ้านมีอุดมการณ์ในการรวมตัวได้ดี ยิ่งขึ้น

2. การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน เป้าหมายที่จะเดินไปข้างหน้า องค์กร ชาวบ้านทำไปเพื่ออะไร

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง เป้าหมายและวัตถุประสงค์เป็นนามธรรม แต่ผลประโยชน์ร่วมกันมีลักษณะเป็นรูปธรรม องค์กรชุมชนต้องมีข้อมูลให้รับรู้ทั่วไปว่า ผลประโยชน์ของการรวมตัวเป็นองค์กรคืออะไร

4. คน แบ่งออกเป็น

4.1 ผู้นำ แบ่งออกเป็น ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางด้านศีลธรรม ผู้นำทาง ด้านอาชีพ ผู้นำทางการพูด ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการกับเป้าหมายเพื่อชาวบ้านได้ และผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน การมีบารมีและความสามารถในการ ระดมทุนภายในชุมชน และจากภายนอกชุมชน

4.2 สมาชิก

-สมาชิกร่วมมือและมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งด้านความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล ตลอดจนสิทธิที่จะได้รับ ผลประโยชน์จากองค์กร นับเป็นบทบาทหน้าที่และสิทธิอันพึงมีของสมาชิกในการรวมกลุ่ม เป็นองค์กรชาวบ้าน

4.3 ชาวบ้านทั่วไป

- ไม่เข้าร่วมแต่มีผลต่อการดำรงอยู่ และความเข้มแข็งขององค์กรชาว บ้านเป็นกลุ่มคนที่เฝ้าดูติดตาม วิพากษ์วิจารณ์ และพร้อมจะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกับองค์กร

5. การบริหารจัดการ

- การตัดสินใจร่วม โครงสร้างบทบาทหน้าที่ สถานที่และวัสดุอุปกรณ์ กฎกติกา ร่วมกัน การสื่อสารระหว่างผู้นำและสมาชิกองค์กรชาวบ้าน การควบคุมตรวจสอบ

6. กิจกรรม

- กิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม กิจกรรมทางการเมือง กิจกรรมทางสิ่งแวดล้อม กิจกรรมทางการเกษตร

7. งบประมาณ ต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อทำกิจกรรมได้

เป้าหมายขององค์กรชุมชน องค์กรชุมชนจะเน้น

1. การต่อสู้กับสาเหตุรากเหง้าของปัญหาเพื่อคนจน คนยากไร้ ผู้ไร้สิทธิเสียง ผู้เสียเปรียบและผู้ถูกกดขี่ข่มเหงในสังคม
2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจดำเนินการด้านต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการพัฒนาดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง อยู่ตัวหรือยั่งยืน ทุกคนได้ประโยชน์เห็นคุณค่าจึงเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ อาจจะอยู่ในรูปของการบริจาคแรงงาน ทรัพยากรเงินทุน และการเอาใจใส่ ถือดำเนินการเป็นระยะ พัฒนาให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น นอกจากจุดยืนทั้ง 2 ประการดังกล่าวแล้ว องค์กรชุมชนยังจะต้องมีจุดเน้นหรือมีคุณสมบัติของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ คือมีความสามารถในการเรียนรู้ การทดลอง และการปรับตัวอย่างยืดหยุ่น เพื่อหาวิธีแก้ไขปัญหาและวิธีทำงาน อันเหมาะสม ที่จะนำไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย และอีกประการหนึ่งซึ่งถือว่าเป็น จุดยืนและจุดแข็งขององค์กรชุมชนก็คือ เน้นการดำเนินงานในขอบข่ายขนาดเล็กหรือระดับท้องถิ่น เพราะการเริ่มต้นงานจากขนาดเล็ก พอดี ๆ จะช่วยให้งานเริ่มต้นด้วยดี อันจะนำไปสู่ความสำเร็จได้ในที่สุดโดยค่อย ๆ ขยายขอบเขตการปฏิบัติให้กว้างขวางออกไป (ชุมพร สังขปรีชา, 2535, หน้า 92 – 93)

ปัจจัยที่มีผลต่อความสามารถพึ่งตนเองขององค์กรชุมชน (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2526, หน้า 12 – 14)

1. ความสำเร็จขององค์กรประชาชน ต้องขึ้นอยู่กับว่ามีจำนวนผู้นำพอสมควรในชุมชนที่มีความเข้าใจ เรื่อง ความสำคัญขององค์กรชุมชน และผู้นำเหล่านี้จะต้องมีความบริสุทธิ์ใจ มีความซื่อสัตย์ และความจริงใจต่อประชาชน
2. ความจำเป็นของการมีองค์กรประชาชน และสามารถดำเนินกิจกรรมได้ดีก็ต่อเมื่อวัตถุประสงค์ของการจัดองค์กรประชาชนแน่ชัดว่า ตั้งขึ้นมาเพื่อต่อสู้กับใคร และจะต้องรวมตัวกันต่อสู้เพื่อสมาชิก ในเรื่องอะไร

3. ในระยะเริ่มต้นของการจัดตั้งองค์กรประชาชน ต้องอาศัยบุคคล ผู้รู้ อาจจะเป็นประชาชนทั่วไป ผู้นำ หรือบุคคลภายนอกที่เก่งและบริสุทธิ์ใจ เป็นผู้แนะนำ และต้องการได้รับการสนับสนุนเรื่องการทำความเข้าใจกับสมาชิกผู้ก่อตั้งอย่างต่อเนื่องต่อไปอีกสักระยะหนึ่ง การช่วยเหลือด้านอื่นๆ มีความจำเป็นน้อยกว่าเรื่องการทำความเข้าใจวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดตั้ง

4. หากจะให้การจัดตั้งองค์กรประชาชนในระดับหมู่บ้าน มีความสามารถพึ่งตนเองได้ ต้องมีการจัดตั้ง องค์กรระดับจังหวัด หรือมีหน่วยงานระดับจังหวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในด้านการติดต่อ กิจกรรมอื่น ๆ ที่เกินความสามารถขององค์กรที่จัดตั้งในระดับหมู่บ้าน

5. ในบรรดาการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่สำคัญ และตรงกับความต้องการของชาวบ้าน คือองค์กรจัดตั้งที่เกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจ องค์กรด้านสังคม ศาสนาและการปกครอง ชาวบ้านได้มีการรวมตัวอยู่แล้วและสามารถทำกันได้ เมื่อกิจกรรมเกิดขึ้น หน่วยงานราชการ และหน่วยงานภายนอกไม่ควรเข้าแทรกแซง องค์กรด้านเศรษฐกิจมากนัก นอกจากความรู้ด้านการบัญชีและการเงิน การนำเงินหรือผลประโยชน์ไปก่อให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มจะเกิดความล้มเหลว ผู้ที่ทำความเข้าใจที่แท้จริงไม่ได้

จากการดำเนินการจัดตั้งองค์กรชุมชน โดยชุมชนริเริ่มขึ้นเอง อาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิม และประสบการณ์จากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน ทำให้ชุมชนเรียนรู้ในการที่จะบริหารจัดการกันเองภายในหมู่บ้าน โดยมีกฎเกณฑ์ที่กลุ่มสมาชิกกำหนดกันขึ้นมา การคัดเลือกตัวแทนสมาชิกกลุ่มเพื่อเป็นแกนนำในการบริหารงาน การมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน การแบ่งปันผลประโยชน์ การระดมทุนหรือการมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกัน เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาวิเคราะห์ เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปกำหนดเป็นกรอบในการศึกษา งานวิจัยเกือบทั้งหมดเป็นการวิจัยเกี่ยวกับเงื่อนไขและปัจจัยการมีส่วนร่วม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทภาคเหนือของประเทศไทย” พบว่าความจำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้านที่เดือดร้อน ทำให้เห็นประโยชน์ในการช่วยเหลือกัน แก้ปัญหาร่วมกัน และความขัดแย้งทางชนชั้นเป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ของกลุ่มผู้เสียเปรียบทางสังคม

ฉอาน วุฒิกรรมรักษา (2526, บทคัตยอ) ศึกษาเรื่งป้งจัยทางเศรษฐกิและสังคคที่มีผลค่อการเข้าร่วมของประชาชน ในโครงสร้างชนบท พบว่า

1. สถานภาพทางเศรษฐกิ ไม่ใช่ป้งจัยสำคัญที่มีผลค่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน แต่มีผลค่อปริมาณการเข้ามามีส่วนร่วม
2. สถานภาพทางสังคค เป็นป้งจัยที่มีผลค่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ผู้นำท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วม มากกว่าประชาชนธรรมดาทั่วไป
3. ความแตกต่างกันในเรื่องเพศ เป็นป้งจัยสำคัญที่มีผลค่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน คือ เพศชายเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าเพศหญิง
4. ป้งจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด เพื่อสนองความต้องการความสะดวกสบายในการคมนาคมขนส่ง รองลงมาคือต้องการพัฒนาหมู่บ้าน ต้องการมีงานทำ
5. บุคคลที่ชักชวนให้เข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
6. ประชาชนทราบเรื่งโครงการจากวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์
7. สาเหตุที่ไม่ได้เข้าร่วม เพราะมีงานอื่นทำอยู่แล้ว ไม่มีเวลา ไม่ว่าจะ มีธุรกิจในการครอบครัว

ฮาร์โรด และคอฟแมน (อ้างในกรมการพัฒนาชุมชน, อ้างแล้ว, หน้า 13) กล่าวว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดครอบครัว อาชีพ รายได้ และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน

สุจินต์ ดาววีระกุล (2527, บทคัตยอ) ได้ศึกษาถึงป้งจัยที่มีผลค่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน พบว่าป้งจัยที่มีผลค่อการมีส่วนร่วม ป้งจัยทางด้านบุคคลได้แก่ ตำแหน่งทางสังคคในหมู่บ้าน การรู้สีกว่าตนเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน และมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน มีผลค่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ป้งจัยทางด้านเศรษฐกิ ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการเป็นเจ้าของที่ดินที่ทำกิน ไม่มีผลค่อระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน และป้งจัยทางด้านสังคค ได้แก่ความต้องการเกียรติยศ การได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน นายอำเภอ และพัฒนาการอำเภอ มีผลค่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

อนุภาพ ธิรลภ (2528, หน้า 46) ศึกษาวิจัยเรื่ง การวิเคราะห์เชิงสมมุติฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ป้งจัยที่มีผลกระทบค่อการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทั่วไปนั้น ประกอบด้วย

1. ความเกรงใจผู้ที่มีสถานภาพที่สูงกว่า
2. ความต้องการการเป็นกลุ่มพวก
3. ความเชื่อถือในตัวผู้นำ
4. ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
5. การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน
6. การยอมรับแบบอย่าง
7. ความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อมและฐานะทางเศรษฐกิจ

สมนึก ปัญญาสิงห์ (2524, หน้า 2) ทำการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า คณะกรรมการที่มีความมั่นใจในการปฏิบัติงานสูง มีมนุษยสัมพันธ์สูง ได้รับคำแนะนำสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่สูง และมีโอกาสแสดงความสามารถในการปฏิบัติงานสูง จะมีผลการปฏิบัติงานสูง มีผลการปฏิบัติงานที่ดีกว่าคณะกรรมการที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้นต่ำ

ถนัด ม่วงมณี (2526) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในงานการศึกษานอกโรงเรียนในท้องถิ่นที่อำเภอคลองสะแกเค็ด เชียงใหม่ อารยา วัฒนกิจ (2526) ได้ทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เก็บ ศรีสง่า (2528) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน รวมทั้งรายงานการวิจัยของกองวิจัยและประเมินผล กรรมการพัฒนาชุมชน (2529) ผลการวิจัยทั้งหมดที่กล่าวมา พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบท ระดับการศึกษา การเป็นผู้นำหรือเคยเป็นผู้นำ รายได้สูง การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมาก ความรู้ ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ทำ การเป็นสมาชิกกลุ่มและได้รับฟังข่าวสารมาก จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่างๆ มากกว่าปัจจัยอื่น

ปัญญาวัฒน์ สันติเวส และคณะ (2537, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินกิจกรรมของ ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดไป ขึ้นอยู่กับ

1. ลักษณะชุมชน เป็นกลุ่มของเครือญาติ การตั้งบ้านเรือนไม่ห่างกัน การแบ่งละแวกบ้าน คุ่ม กลุ่ม ไกลจากคลินิก ไกลจากสถานีอนามัย หรือไกลจากตัวเมือง ตลอดจนประสบการณ์ในการประกวดหมู่บ้าน

2. ผู้นำหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ตลอดจนคณะกรรมการที่มีการพบปะ ประชุมกันสม่ำเสมอ มีระบบข้อมูลข่าวสารดี และภาวะการเป็นผู้นำของชุมชนเอง

เช่น ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น เสียสละ เป็นผู้ประสานงานที่ดี สนใจพัฒนางานทุกด้าน และอื่นๆ

3. ตัวอาสาสมัครสาธารณสุขที่สมัครใจเป็นเอง และมาจากการคัดเลือกของชาวบ้าน จะมีลักษณะการบริหารจัดการทีม เพื่อดำเนินกิจกรรมที่มี ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนได้ดี และเป็นที่รู้จักของประชาชนมากกว่า อาสาสมัครสาธารณสุขที่คัดเลือกโดยผู้นำหรือเจ้าหน้าที่

4. ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ที่มีการตรวจเยี่ยม จากเจ้าหน้าที่อย่างสม่ำเสมอ และมีการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องจะดำเนินกิจกรรมได้มากกว่า

5. การรวมกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน เป็นกองทุนเดียวกัน จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของมากกว่า และเอื้อต่อการทำนุบำรุง ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน นั้นด้วย

6. โครงสร้างของ ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ชนิดเดี่ยวแยกเป็นเอกเทศ โดยไม่ไปรวมที่บ้าน หรือสถานที่เดิมใดๆ จะเป็นที่ยอมรับและประชาชนไปใช้บริการมากกว่า เพราะเกิดจากการร่วมแรง ร่วมใจ สละกำลังทรัพย์ สร้างกันขึ้นมา และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของสถานที่ด้วยส่วนหนึ่ง

7. การสนับสนุนจากแหล่งอื่น เช่น ข่าวสารจากเกษตรพัฒนาชุมชน หนังสือพิมพ์ ทำให้เป็นจุดรวมข่าวสาร และเป็นที่ยอมรับของประชาชนในหมู่บ้าน

กรณีศึกษา ชุมติ (2524, หน้า 21) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ เกียรติ ความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนสมาชิก ความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่ การได้รับการชักจูงจากเพื่อนสมาชิก ความต้องการที่จะได้รับผลประโยชน์จากกลุ่ม ได้แก่ เงินทุน วัสดุ อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพและความช่วยเหลือในการจำหน่ายผลผลิต การได้รับอาชีพใหม่เพิ่ม รวมทั้งรายได้เพิ่มขึ้นโดยการเพิ่มผลผลิต การได้รับการชักจูงจากผู้นำในท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ทัศนัย พิริยาสัยสันติ (2527) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างสถาบันชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านทุ่งมน จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ผลักดันการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม เช่น ความยากจน ระบบเครือญาติ ประเพณี หรือวัฒนธรรม และความขัดแย้ง การได้รับการสนับสนุนจากผู้นำชุมชน การได้รับรู้ข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ เป็นปัจจัยภายในหมู่บ้านที่ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันก่อตั้งกลุ่ม ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชน คือ การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาให้ความรู้ คำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่ม สำหรับปัจจัยด้านผลประโยชน์ คือ การได้รับการสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุ อุปกรณ์ รวม

ทั้งการได้รับความรู้ในขณะที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นสมาชิก เพื่อทำกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ส่วนกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่ามีส่วนร่วมในการคิดและการดำเนินงาน เจ้าหน้าที่ของรัฐและกรรมการบริหารกลุ่มจะมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์การดำเนินงานกลุ่ม

พิมานา บุรณินินุ (2535, หน้า 150 – 151) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีในกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา พบว่า การจัดตั้งและพัฒนาองค์กรสตรีให้มีคุณภาพ โดยการให้ความรู้เรื่องการบริหารงาน การประกอบอาชีพเสริม และการศึกษาดูงานของกลุ่มสตรีหมู่บ้านอื่น เป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ การเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง ทำให้เกิดการคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และเกิดความรู้สึกว่ากิจกรรมที่กำลังดำเนินอยู่นี้ พวกตนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของอย่างจริงจัง

ปราณี หมอนทองแดง ได้ศึกษาเรื่อง ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป การศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้าน 2 แห่ง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2534) พบว่าหมู่บ้านที่จะสามารถพึ่งตนเองได้นั้น ชุมชนต้องมีศักยภาพในการประสานปัจจัยภายในชุมชนให้ทำงานประสานและเกื้อกูลกันได้อย่างดี โดยเลือกอาศัยปัจจัยภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเข้ามาสนับสนุน

จากการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว สรุปได้ว่า เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ ความจำเป็นในการดำรงชีวิตและการเห็นประโยชน์ ส่วนปัจจัยการมีส่วนร่วมได้แก่

- สถานภาพทางสังคม และทางเพศ
- ความต้องการความสะดวกสบาย
- ความเชื่อถือในตัวผู้นำ
- ความเป็นเครือญาติ
- ความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนสมาชิก
- ความรู้ ทักษะ และความตระหนักถึงปัญหา
- ฐานะทางเศรษฐกิจ